

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 349.41

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.15.01>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Ігнатенко Ірина Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри земельного
та аграрного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна)

Салюк Ірина Олегівна,
студентка 4 курсу
(Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна)

Скорик Ксенія Віталіївна,
студентка 4 курсу
(Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна)

Сучасний стан агросфери, виснаження ґрунтів, забруднення навколишнього природного середовища вимагають впровадження нових технологій, які змогли б стабілізувати аграрну сферу України та вивести її на новий рівень. У статті розглядається процес органічного виробництва, який насамперед зорієнтований на еколого-безпечне ведення сільського господарства та вироблення безпечної і якісної сільськогосподарської продукції. Вагомі потенціальні можливості для розвитку органічного сектора зосереджені в Україні внаслідок наявності земельного потенціалу, який придатний для виробництва екологічно-чистої продукції органічного походження.

Господарювання, в основу якого покладено органічне виробництво, має низку переваг: сприяє відновленню природної родючості ґрунтів, підвищенню якості сільськогосподарських угідь, зменшенню шкідливих викидів, скороченню застосування

штучних засобів хімізації та витрат невідновлюваних енергетичних ресурсів. Нині існує чимало перешкод, які гальмують ефективний розвиток органічного виробництва. Серед них можна виділити існування несформованого ринку органічної продукції, недосконалість законодавства та державної політики, відсутність системи державного стимулювання, регулювання та контролю тощо.

У статті здійснено аналіз загальних принципів виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Запропоновано на законодавчому рівні передбачити низку спеціальних принципів здійснення органічного виробництва, враховуючи економічні, екологічні, соціальні аспекти. Істотна увага приділяється і турботі про майбутні покоління, що дає можливість розглядати органічне сільське господарство, органічну агропродовольчу систему загалом як фактор сталого розвитку.

Ключові слова: органічне землеробство, органічне виробництво, землі сільськогосподарського призначення, охорона земель, якість земель, продовольча безпека, агробізнес, екологічно чиста продукція.

CERTAIN ASPECTS OF ORGANIC PRODUCTION WITHIN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Ihnatenko Iryna Volodymyrivna,
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Land
and Agricultural Law
(Yaroslav Mudryi National Law
University, Kharkiv, Ukraine)

Saliuk Iryna Olehivna,
Fourth-year Student
(Personnel Training Institute for the
Bodies of Justice of Ukraine of Yaroslav
Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine)

Skoryk Kseniia Vitaliivna,
Fourth-year Student
(Personnel Training Institute for the
Bodies of Justice of Ukraine of Yaroslav
Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine)

The current state of the agricultural sphere, soil depletion, environmental pollution – requires the introduction of new technologies that could stabilize the agricultural sector of Ukraine and bring it to a new level. The article considers the process of organic production, which is primarily focused on environmentally friendly agriculture and the production of safe and high quality agricultural products. Significant potential opportunities for the development of the organic sector are concentrated in Ukraine, due to the availability of land potential that is suitable for the production of environmentally friendly products of organic origin.

Farming based on organic production has a number of advantages, in particular: helps to restore the natural fertility of soils, improves the quality of agricultural land, reduce harmful emissions, reduces the use of artificial chemicals and the cost of non-renewable energy resources. But today there are many obstacles that hinder the effective development

of organic production. Among them are the existence of an unformed market for organic products, the imperfection of legislation and public policy, the lack of a system of state incentives, regulation and control and so on.

The article analyzes the general principles of production of organic agricultural products. It is proposed at the legislative level to provide a number of special principles for organic production. These principles take into account economic, environmental and social aspects. Significant attention is paid to the care of future generations, which makes it possible to consider organic agriculture as a factor of sustainable development.

Key words: organic farming, organic production, agricultural lands, land protection, land quality, food security, agribusiness, ecologically clean products.

Актуальність проблеми. Тривалий час агросфера України страждає від низки негативних явищ і процесів, які не тільки виснажують її і не дають позитивної динаміки в економічному аспекті, а й негативним чином відбиваються на якості виробленої сільськогосподарської продукції.

Україна, будучи державою, яка підтримує європейський вектор розвитку та всіляко прагне стати повноцінним членом європейської спільноти, жодним чином не може допустити падіння агроєкологічного іміджу країни та конкурентоспроможності сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринках. На фоні необхідності стабілізації та розвитку аграрної сфери країни досить актуальним є питання впровадження альтернативних технологій в галузі сільського господарства. Серед таких технологій неабиякої уваги заслуговує органічне виробництво, в основу якого покладено еколого-орієнтоване ведення сільського господарства, що ставить за мету виготовлення якісної та безпечної продукції зі збереженням родючості ґрунтів.

Метою дослідження є визначення сутності органічного виробництва та його місця в правовій системі, визначення основних принципів, на яких заснована ефективність впровадження такого виробництва, виявлення основних тенденцій розвитку органічного виробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Прогрес аграрних технологій стає причиною сучасних екологічних проблем, зокрема відбувається інтенсивне забруднення планети хімічними речовинами різного походження, які насамперед створюють загрозу навколишньому природному середовищу. З усіх природних компонентів найбільшому забрудненню піддається ґрунт – найцінніше природне людське надбання. Набута у зв'язку із забрудненням мутагенність навколишнього природного середовища погіршує здоров'я людини, його спадкову основу [1]. Нині склалася ситуація інтенсифікації сільського господарства, яка характеризується надмірним використанням природних ресурсів, виснаженням ґрунтів, негативним впливом на екологічне середовище та руйнуванням агросфери загалом.

Наукові засади органічного агровиробництва досить вдало викладені в основних положеннях Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (далі – ІФОАМ). За її визначенням органічне агровиробництво об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно-, соціально- та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції. В основу таких систем покладено використання локально-специфічної родючості ґрунтів як ключового елементу успішного виробництва. Такі системи використовують природний потенціал рослин, тварин і ландшафтів, спрямовуються на гармонізацію сільськогосподарської практики і навколишнього середовища [2].

У Постанові Ради Європейського Союзу № 834/2007 від 28 червня 2007 року щодо органічного виробництва та маркування органічних продуктів зазначено, що орга-

нічне виробництво – це цілісна система господарювання, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин і метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин і процесів природного походження [3].

Насамперед під час всього процесу виробництва повинні бути дотримані норми екологічної безпеки, які включають в себе зменшення забруднення земельних, водних, повітряних ресурсів, зменшення шкідливих викидів, збереження лісових масивів, мінімальний обробіток ґрунтів тощо. Крім того, йдеться про вироблення високоякісної та безпечної продукції без використання синтетичних добрив, ГМО, пестицидів.

Важливо усвідомлювати, що основою органічного агровиробництва є придатність земель для його ведення, для виробництва екологічно чистої продукції [4, с. 10]. Щодо України, то, на жаль, нині землі сільськогосподарського призначення знаходяться в незадовільному стані: вони виснажені, страждають від ерозії, позбавлені поживних речовин, втрачають свою родючість. Все це гальмує процес впровадження органічного виробництва.

Безспірним є той факт, що за допомогою розвитку органічного виробництва та зменшення навантаження на природні ресурси і навколишнє природне середовище можна досягти збільшення ефективності сільськогосподарського виробництва. Порівняно з іншими методами ведення сільського господарства, органічне виробництво передбачають використання технологій, які зберігають природні ресурси, зменшення механічної та синтетичної обробки ґрунту. Як зазначається в літературі, пріоритетним напрямом для органічного сільського господарства є використання матеріалів і технологій, які покращують екологічну рівновагу в природних системах і сприяють створенню стійких і збалансованих агроecosystem [5, с. 200].

Варто зазначити, що органічне виробництво має на меті підтримання та покращення довкілля, забезпечення потреб суспільства якісною продукцією. Окрім цього, органічне виробництво може реалізувати концепцію сталого розвитку аграрної сфери за допомогою балансу ресурсів.

ІФОАМ встановила, що ведення органічного сільського господарства має ґрунтуватися на таких принципах: 1) здоров'я (органічне сільське господарство повинно підтримувати й поліпшувати оздоровлення ґрунту, рослин, тварин, людини та планети як єдиного й неподільного цілого); 2) екології (органічне сільське господарство повинне ґрунтуватися на живих екологічних системах і циклах, працювати, співіснувати з ними й підтримувати їх); 3) справедливості (органічне сільське господарство повинне будуватися на відносинах, що гарантують справедливість з урахуванням загального стану навколишнього природного середовища й життєвих можливостей); 4) турботи (управління органічним сільським господарством повинне мати запобіжний і відповідальний характер і бути орієнтованим на захист здоров'я та добробуту нинішніх, майбутніх поколінь і навколишнього природного середовища) [6]. У цих принципах враховуються економічні, екологічні, соціальні аспекти. Істотна увага приділяється і турботі про майбутні покоління, що дає можливість розглядати органічне сільське господарство, органічну агропродовольчу систему загалом як фактор сталого розвитку.

За статтею 6 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10.07.2018 № 2496-VIII основними принципами, на яких ґрунтується органічне виробництво, обіг та маркування органічної продукції, є: 1) законність і виконання країною міжнародних зобов'язань у цій сфері; 2) паритетність і забезпечення рівних можливостей для операторів;

3) забезпечення вільного доступу до інформації про розвиток органічного виробництва та обіг органічної продукції в Україні; 4) взаємозв'язок та узгодженість довгострокових стратегій, планів і програм розвитку органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні; 5) сталий розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь; 6) об'єктивність розроблених документів, що визначають державну політику в сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції на основі реальних показників; 7) взаємоузгодженість економічних інтересів операторів, суспільства і держави; 8) додержання вимог екологічної безпеки у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції; 9) визнання свободи господарської діяльності у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції; 10) свобода поширення інформації про органічне виробництво та обіг виробленої органічної продукції [7].

Слід зауважити, що у зазначеному Законі визначені лише принципи та напрями державної політики у цій сфері, а не принципи виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

У наукових дослідженнях пропонується передбачити на законодавчому рівні такі принципи здійснення органічного виробництва: принцип охорони довкілля, принцип справедливості [8, с. 161], державної підтримки [9, с. 255], сертифікації [10, с. 61] тощо. Крім того, серед основних принципів, на яких заснована ефективність впровадження органічного виробництва, необхідно передбачити такі: екологізація технологій вирощування; скорочення втрат поживних речовин у ґрунті; зменшення хімічного навантаження за рахунок використання екологічно безпечних добрив; використання науково-обґрунтованих сівозмін; використання технологій утилізації відходів виробництва; впровадження природоохоронних розробок: утилізація або знешкодження відходів; зменшення кількості шкідливих викидів підприємств у повітря або водні джерела з метою запобігання надмірному антропогенному тиску на навколишнє природне середовище; використання сучасних технологій фільтрації і абсорбції шкідливих речовин.

При цьому необхідно виділити окремо принципи побудови обробітку ґрунту в органічному землеробстві: збереження ґрунтової родючості за рахунок мінімізації обробки з урахуванням допустимого її рівня для різних ґрунтово-кліматичних зон країни; боротьбу з бур'янами, шкідниками і хворобами; закладення органічних добрив; узгодження системи обробки з біологічними особливостями культурних рослин.

Під час здійснення виробництва екологічної продукції виробники повинні дотримуватися спеціальних умов, які передбачені стандартами: 1) відмова від застосування ГМО і продукції (кормів, препаратів захисту рослин, насіння, тварин тощо), виробленої з використанням ГМО; 2) відмова від застосування гормонів, штучних барвників, антибіотиків, підсилювачів смаку, ароматизаторів, посилювачів росту; 3) відмова від застосування радіоактивного випромінювання для оброблення кормів і сировини, які використовують у виробництві екопродуктів; 4) відмова від гідропонного виробництва; 5) використання методів механічного виробництва; 6) використання живлення ґрунту через його екосистему.

Промислове виробництво органічної продукції реалізовується виключно з органічної сировини, яка створена на придатних для цього землях або в спеціально призначених зонах виробництва органічної продукції. Оцінка придатності ґрунтів здійснюється з урахуванням еколого-токсикологічних показників агрохімічного паспорта земельної ділянки та результатів хімічного тестування рослин, які вирощуються на цих землях під час обстеження.

У літературі переваги органічного виробництва сформульовані за такими напрямками: 1) екологічні – мінімізація впливу виробничих процесів на довкілля; сприяння збереженню та відновленню біорізноманіття в агроландшафтах; сприяння збереженню та відтворенню родючості ґрунтів; оберігання від забруднення водних ресурсів; 2) економічні – поступове зростання природної продуктивності агроценозів і ґрунтів; зниження виробничих витрат завдяки відмові від застосування дорогих хімікатів і зменшенню енергоємності виробництва; підвищення конкурентоспроможності продукції; 3) соціальні – створення додаткових робочих місць у сільській місцевості; створення нових перспектив для малих і середніх агроформувань, збільшення життєздатності сільських громад [5, с. 204].

Серед засад, на яких базується ефективність впровадження органічного виробництва, можна виокремити:

- екологізація технологій вирощування. Основними завданнями екологізації є впровадження ресурсо- і енергозберігаючих, маловідходних технологій у переробному комплексі, альтернативних систем землеробства з обмеженим використанням хімічних засобів підвищення урожайності і захисту рослин [11];

- скорочення втрат поживних речовин у ґрунті. Головною умовою забезпечення сталого розвитку землеробства України є дотримання розширеного відтворення родючості ґрунтів, яке засноване на диференційованому регулюванні балансу поживних речовин і гумусу відповідно до даних екологічного і агрохімічного обстеження ґрунтів, урахування біологічних особливостей культури, сорту чи гібриду, їх збалансованого за макро- і мікроелементами мінерального живлення [12];

- зменшення хімічного навантаження за рахунок використання екологічно безпечних добрив [13, с. 58];

- використання науково обґрунтованих сівозмін. Правильно розроблена сівозмінна має низку переваг, основні з них – це попередження накопичення й розмноження хвороб і шкідників, раціональне використання поживних речовин і вологи, значне зниження рівня засміченості, покращення якості вирощеної продукції [14];

- використання сучасних технологій фільтрації і абсорбції шкідливих речовин;

- використання технологій утилізації відходів виробництва. Одним із пріоритетних напрямів утилізації зазначених відходів є їх використання для отримання альтернативної енергії. Такий спосіб утилізації забезпечує найбільш комплексний ефект для зниження негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище, отримання заміни природного газу та якісних органічних добрив, зниження надходження біогазу (продукту розпаду біоорганічних відходів) в атмосферу і зменшення парникового ефекту тощо [15].

Згідно зі світовими вимогами органічна система сільського господарства та її продукція повинні відповідати певним стандартам виробничих процесів, спрямованих на підтримання оптимального стану екосистеми на соціальному, екологічному та економічному рівнях [16].

В Україні площі під веденням органічного виробництва складають лише 411 тис. га. У структурі сертифікованих органічних сільськогосподарських угідь рілля займає 206,5 тис. га або 76,4%. На пасовища і сінокоси припадає 57,5 тис. га, що складає 21,3%, на перелоги – 5,0 тис. га (1,5%) і лише 1,3 тис. га або 0,5 % – на багаторічні насадження [3]. Наявні умови дозволяють розширити площі під цим виробництвом. Однак відсутність інфраструктурного забезпечення і державної підтримки цього виду господарювання й недосконала законодавчо-правова база, яка його регламентує, не дозволяють швидко нарощувати органічне виробництво.

Серед стримуючих факторів, які не дають органічному виробництву розвиватися, виділяють нерозвиненість внутрішнього ринку; домінування імпортової органічної продукції на ринку; недостатню розвиненість інфраструктури торгівлі органічною продукцією; наявність недобросовісних виробників на ринку; недосконалість нормативно-правової бази; недостатню кількість офіційно зареєстрованих сертифікаційних центрів; слабкий розвиток інтеграції з міжнародними структурами та обмежений доступ на зовнішні ринки органічної продукції; відсутність державної підтримки [17; 18; 19].

Висновки. Україна має значний економічний та екологічний потенціали для провадження органічного виробництва, яке є пріоритетним напрямом розвитку сільськогосподарства. Наявність родючих ґрунтів і достатньої кількості угідь сприяють можливості впровадження такого виробництва. Важливість переходу до органічного виробництва викликана необхідністю забезпечення суспільства безпечними та якісними продуктами харчування, а також збереження та покращення стану навколишнього природного середовища.

Однак нині існує чимало перешкод, які гальмують ефективний розвиток органічного виробництва. Серед них можна виділити існування несформованого ринку органічної продукції, недосконалість законодавства та державної політики, відсутність системи державного стимулювання, регулювання та контролю тощо.

Список використаних джерел:

1. Дудар Т.Г. Стратегія формування системи органічного аграрного виробництва : монографія. Тернопіль : Астон, 2012. 292 с.
2. Organic Federation of Ukraine. URL: <http://organic.com.ua>.
3. Офіційний веб-сайт Федерації органічного руху України. URL: <http://www.organic.com.ua>.
4. Кисіль В.І. Біологічне землеробство в Україні: проблеми і перспективи. Харків : Вид-во «Штрих», 2000. 161 с.
5. Довгань О.М., Мандибуря Я.В. Органічне виробництво: сутність, об'єктивна необхідність, ефективність. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1.
6. Organic Agriculture and Food Security. 2002. № 1. URL: www.ifoam.org.
7. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10.07.2018 № 2496-VIII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.
8. Піддубна Д.С. Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні : дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 215 с.
9. Курман Т.В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення : монографія. Харків : Юрайт, 2018. 276 с.
10. Уркевич В.Ю. Принципи правового регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції та сировини в аспекті сталого розвитку сільських територій. *Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України*. 2014. № 197. Ч. 1. С. 56–63.
11. Царенко О.М. Экономические проблемы производства экологически чистой агропромышленной продукции: теория и практика. Киев : Аграрная наука, 1998. 256 с.
12. Шувар І.А. Органічні речовини на порятунок ґрунтів. *Інформаційно-аналітична газета «Агробізнес Сьогодні»*. URL: <http://agro-business.com.ua/>.
13. Гринь С.О. Проблеми деградації ґрунтового покриву та шлях поліпшення якості ґрунтів. *Молодий вчений*. 2015. № 11(26). Ч. 1. С. 58–62.
14. Цилпорик Л. Науково обґрунтовані сівозміни – запорука успіху. *Інформаційно-аналітична газета «Агробізнес Сьогодні»* URL: <http://agro-business.com.ua/>.

15. Маковецька Ю.М. Аналіз особливостей утворення та поводження з відходами на сільських територіях. *Ефективна економіка*. 2015. № 12.
16. Стоволос Н.Б. Концептуальні засади формування органічного сектору АПК. *Ефективна економіка*. 2016. № 5.
17. Fedchyshyn D. Theoretical bases of formation and development of agricultural organic production in Ukraine in modern economic conditions. *Economics of agriculture*. 2020. Vol. 67. № 3. P. 939–953.
18. Мамалига С.В. Розвиток ринку органічної продукції в Україні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2012. № 2(28). Т. 1. С. 270–279.
19. Ignatenko I. Legal aspects of development of organic agriculture in Ukraine in the context of european integration. *Economics of agriculture*. 2020. Vol. 67. № 3. P. 973–990.